

ТЕТЯНА ДАВИДІВНА ЛИСЬКО,*кандидат юридичних наук,**Національний авіаційний університет (м. Київ),**кафедра кримінального права і процесу;* <https://orcid.org/0000-0002-0550-5740>,*e-mail: tetiana.lysko@npp.nau.edu.ua***КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ
ОСОБИ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ**

Проаналізовано поняття «статева недоторканість особи» в межах інституту кримінальної відповідальності за статеві кримінальні правопорушення. Розглянуто його термінологічні недоліки, вказано шляхи подолання таких проблем. Досліджено підходи та концепції до визначення статевої недоторканості та співвідношення з поняттям статевої свободи. Визначено, в яких випадках вживання терміна «статева недоторканість» не може бути прийнятним, а де є необхідним. Частково уточнено та розширено зміст термінологічного звороту, вказано на часто вживані помилки звуженого використання аналізованого поняття. Зауважено, що статевою недоторканістю володіють не лише неповнолітні, що не досягли шістнадцятирічного віку, а й особи, які через свої психічні чи фізичні вади не розуміють характер і значення сексуальних дій, що вчиняються щодо них.

Ключові слова: *статева недоторканість, статева свобода, зґвалтування, сексуальне насильство, неповнолітня особа, малолітня особа.*

Оригінальна стаття

ВСТУП. Конституція України визначає, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29). Безсумнівно, статева свобода та статева недоторканість особи є одними з найважливіших гарантій і виступають складовою особистої свободи та недоторканності.

Абсолютна більшість кримінальних законів зарубіжних країн відображають негативне ставлення до порушення статевої свободи та статевої недоторканості особи. Українське кримінальне законодавство не є винятком. Розділ IV Особливої частини Кримінального кодексу України містить склади кримінальних правопорушень, що встановлюють відповідальність за посягання на статева свободу та статева недоторканість особи. При цьому правильне і точне розуміння статевої свободи та статевої недоторканості як родового об'єкта групи кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена розділом IV Особливої частини КК України, відіграє важливу роль для забезпечення ефективної кримінально-правової охорони особи від сексуальних посягань. Наразі ані чинне законодавство, ані судова практика, ані кримінально-правова доктрина не дають точних і однозначних визначень понять «статева свобода» та «статева недоторканість». Аналізуючи різноманітні джерела наукових досліджень, у яких розглядалася вказана проблема, можна виокремити

велику кількість поглядів і суджень, висновків та рекомендацій щодо її вирішення. У науковій статті ми зупинимось на аналізі одного з окреслених правових феноменів – статевої недоторканості особи.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Метою статті є аналіз поняття «статева недоторканість», встановлення його змісту та вироблення орієнтирів для правозастосовної практики використання цього термінологічного звороту з метою ефективного застосування кримінального закону. *Завданнями* наукової статті є висвітлення дискусійних підходів до визначення поняття «статева недоторканість», визначення його обсягу з урахуванням останніх змін, що були внесені до кримінального закону в частині встановлення кримінальної відповідальності за вчинення статевих кримінальних правопорушень, та надання пропозицій щодо уточнення й удосконалення його змісту. Окремим завданням є спроба визначити перелік осіб, які володіють статевою недоторканістю.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Питання кримінальної відповідальності за посягання на статева свободу і статева недоторканість особи були предметом наукового пошуку багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Проблемні питання кримінально-правової характеристики стевих кримінальних правопорушень розглядалися такими науковцями, як Ю. М. Антонян,

М. І. Бажанов, І. О. Бандурка, Ю. В. Баулін, Б. А. Бліндер, В. І. Борисов, Л. П. Брич, Л. Д. Гаухман, О. М. Джужа, Л. В. Дорош, О. О. Дудоров, А. Н. Ігнатів, С. Г. Киренко, О. М. Литвинов, П. І. Люблінський, П. П. Осіпов, А. А. Піонтковський, А. В. Савченко, О. В. Синєокий, О. П. Холод, О. М. Храмцов, П. В. Хряпінський, Р. Д. Шарапов, М. Д. Шаргородський та ін. Слід визнати, що кримінально-правові аспекти посягань на статеву свободу та статеву недоторканість особи в сучасній юридичній науці розроблені на досить високому рівні. Водночас недостатньо вивченими залишаються проблеми кримінальної відповідальності за посягання на статеву недоторканість особи з огляду на суттєві законодавчі зміни. Кримінально-правова характеристика статевої недоторканості як об'єкта низки кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи на сьогодні є певною мірою фрагментарною та неповною, здебільшого думки дослідників з цього приводу містяться у науково-практичних коментарях до КК України, підручниках та навчальних посібниках з Особливої частини кримінального права.

У дисертаційних дослідженнях питанням статевої недоторканості приділено увагу у працях Т. Д. Лисько (2008) «Кримінальна відповідальність за зґвалтування (порівняльно-правовий аналіз)», Д. П. Москаля (2009) «Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом», О. І. Бандурки (2010) «Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевого стосунку», С. В. Чмут (2010) «Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості», І. В. Воскресенської (2016) «Кримінально-правова характеристика примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України)» та інших.

З останніх дисертаційних досліджень слід виділити роботи Г. Я. Мартинишина та В. Ю. Омецинської. У 2018 р. дисертацію «Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні» захистив Г. Я. Мартинишин. Він дослідив статеву недоторканість особи як об'єкт кримінально-правової охорони, і дійшов висновку, що кримінально-правовими нормами, спрямованими на охорону статевої недоторканості дитини (об'єднує поняття, що стосується малолітніх та неповнолітніх), є норми, передбачені частинами 2, 3 ст. 149, частинами 3, 4 ст. 152, частинами 2, 3 ст. 153, статтями 155–156, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, частинами 3, 4 ст. 303 КК України. Особ-

ливу увагу Г. Я. Мартинишин приділив детальному дослідженню кримінологічних проблем протидії статевій злочинності.

У дисертації В. Ю. Омецинської (2019) «Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини» здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми кримінально-правової охорони статевої свободи та статевої недоторканості дитини. Досліджено систему норм, спрямованих на кримінально-правову охорону дитини загалом та від посягань на її статеву свободу та статеву недоторканість зокрема. За результатами аналізу КК України встановлено, що у ньому міститься 43 статті, в яких ознакою основного чи кваліфікованого складу злочину є дитина як потерпілий у злочині. Водночас констатовано розбалансованість такої системи і відсутність чітких критеріїв її побудови. Систему норм, спрямованих на кримінально-правову охорону статевої свободи та статевої недоторканості дитини, становлять 9 статей (19 норм): частини 2, 3 ст. 149; частини 3, 4 ст. 152; частини 3, 4 ст. 153; статті 154–156; частини 2, 4 ст. 301; частини 3, 4 ст. 302; частини 3, 4 ст. 303 КК України.

Із набуттям чинності змін до КК України від 11 січня 2019 р., що були внесені Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII, статеві кримінальні правопорушення отримали нову редакцію, що зумовило потребу аналізу змісту законодавчих новел та уточнення окремих усталених «традиційних» термінологічних конструкцій.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. При здійсненні наукового дослідження широко використовувалися формально-юридичний метод, який дав змогу класифікувати і систематизувати кримінально-правові норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за статеві кримінальні правопорушення, та метод інтерпретації (тлумачення), що дозволив з'ясувати зміст окремих норм права.

Завдяки загальнонауковому методу узагальнення вдалося виокремити спільні ознаки механізму кримінально-правового забезпечення статевої недоторканості особи. Метод абстрагування дозволив визначити специфічні ознаки статевої недоторканості особи та зосередити увагу на основних, найбільш характерних ознаках цієї правової категорії. Слід

зазначити, що узагальнення та абстрагування використовувались у поєднанні, що дозволило більш ґрунтовно проаналізувати та дослідити об'єкт наукового дослідження.

При аналізі та відборі необхідної інформації про стан забезпечення статевої недоторканості особи на міжнародному рівні використано метод конкретно-соціологічного дослідження, а саме аналіз міжнародних стандартів протидії насильницьким статевим злочинам, вивчення матеріалів судової практики, суспільної думки про стан кримінально-правової охорони статевої недоторканості особи в Україні та світі.

Важливий внесок у наше наукове дослідження здійснено за допомогою методу контент-аналізу, який був застосований при дослідженні понятійно-категоріального апарату, колізій та парадоксів групи протиправних діянь, що посягають на статеву недоторканість особи, вивченні кримінального законодавства України, що встановлює кримінальну відповідальність за вказані правопорушення.

Особливу увагу приділено логіко-юридичному методу, який включає в себе засоби та способи вивчення і тлумачення права, засновані на методах формальної логіки. За допомогою вказаного методу вдалося уникнути суперечностей та неузгодженостей при побудові наукового дослідження, проілюструвати механізм побудови кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за посягання на статеву недоторканість особи, та запропонувати ефективні зміни до чинного КК України.

Також у статті використано лінгвістичний метод для здійснення граматичного тлумачення поняття «статева недоторканість», лексичного, морфологічного аналізу тексту норми права і з'ясування її змісту.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Сам термін «недоторканість», що вживається в чинному КК України, зокрема в розділі IV Особливої частини, відрізняється від терміна «недоторканність», що вживається в Конституції України (статті 3, 29, 30, 129, 149). Тлумачний словник української мови так роз'яснює значення цих двох слів: *недоторканий* – якого ніхто не торкався, не чіпав тощо, до якого ніхто не приступав, за який ніхто не брався (про роботу) (в переносному значенні – непопечений, чистий, цнотливий)¹; *недоторканий* – який охороняється законом від посягань з бо-

ку кого-небудь або кого не можна псувати, знищувати, паплюжити через значущість, важливість тощо². Плутанина виникає і при здійсненні наукових досліджень – науковці вживають обидва ці терміни в ідентичних контекстах, не приділяючи належної уваги з'ясуванню їх змісту, хоча це вбачається неприйнятним. Очевидно, законодавець у назві розділу Особливої частини КК України мав би вживати конституційний термін «недоторканність», що більш повно і коректно відображає зміст охоронюваних кримінальним законом цінностей. Натомість маємо невідповідність термінології КК України Конституції України. Однак допоки відповідні зміни не внесені до КК України ми маємо послуговуватись термінологією, що вживається у КК України, та використовувати термінологічний зворот «статева недоторканість» при здійсненні кримінально-правового аналізу статевих кримінальних правопорушень, хоч і вважаємо його неточним.

Досліджуючи наукові підходи до визначення термінологічного звороту «статева недоторканість» у науковій фаховій літературі, доходимо висновку про відсутність єдності серед науковців. Так, наприклад, О. О. Дудоров (2018, с. 14) стверджує, що статева недоторканість означає охоронюваний кримінальним законом стан, за якого забороняється вступати у сексуальні контакти з особою, яка з певних причин (наприклад, через недосягнення статевої зрілості) не є носієм статевої свободи. Недоторканість як поняття абсолютне означає, що певні інтереси недоторканої особи за жодних умов не можуть бути порушені іншою особою, а будь-які сексуальні дії, вчинені щодо недоторканої особи, визнаються кримінально караними. Дослідник відмічає, що згода особи, яка не є носієм статевої свободи, на сексуальні контакти з нею жодного юридичного значення не має, і це буде, мабуть, не зовсім точно, оскільки така згода в певних випадках впливає на кваліфікацію.

Досить слушним і лаконічним є визначення, запропоноване Г. Я. Мартинишиним (2018, с. 19), який вважає, що статева недоторканість – це «абсолютна заборона будь-якого втручання у статеву сферу особи, яка не набула статевої свободи або втратила можливість її реалізації».

Кримінальний кодекс України містить низку норм, що встановлюють досить сувору кримінальну відповідальність за посягання на

¹ Недоторканий // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) : сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/nedotorkanyj> (дата звернення: 30.01.2022).

² Недоторканий // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) : сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/nedotorkannyj> (дата звернення: 30.01.2022).

статеву недоторканість особи: частини 3, 4 ст. 152; частини 3, 4 ст. 153; статті 155–156-1. В окремих випадках суб'єктом кримінальних правопорушень виступає повнолітня особа, про що прямо вказується у кримінальному законі (ч. 1 ст. 155, ст. 156-1 КК України), або спеціальний суб'єкт – близькі родичі або члени сім'ї, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї (ч. 2 ст. 155, ч. 2 ст. 156 КК України). Слід звернути увагу на прогалину законодавця в частині встановлення відповідальності за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Виходячи з буквального тлумачення закону, такі дії між неповнолітніми особами не тягнуть за собою кримінальну відповідальність. І це відбулося не через відсутність об'єкта кримінального правопорушення, а через недосягнення особою вісімнадцятирічного віку, тобто відсутність суб'єкта. Як бачимо, законодавець підвищив вік кримінальної відповідальності, проте не врахував, що неповнолітні потерпілі, що вступають у такі сексуальні контакти, є носіями статевої недоторканості.

Поняття «недоторканість» у цілому є проявом охоронної функції держави незалежно від того, про чію недоторканість чи про які суспільні відносини йдеться. Це врегульована норма права заборона посягати на визначені блага. Якщо йдеться про недоторканість особи, то це право людини на охорону державою і захист від незаконних посягань. Статева недоторканість у юридичній літературі зазвичай трактується як забезпечена законом заборона вступати у статеві зносини з іншою особою без її згоди або всупереч її волі.

У вітчизняній юридичній літературі преважує позиція, відповідно до якої основним об'єктом статевих кримінальних правопорушень виступає статева свобода (за умови, що посягання здійснюється щодо дорослої людини) або статева недоторканість (якщо потерпілим є неповнолітній). Однак слід зробити певні уточнення щодо такого загального формулювання.

1. Неповнолітні у віці від 16 до 18 років є повноцінними учасниками суспільних відносин, мають свободу вибору в царині статевих зносин. Тобто вказана вікова категорія володіє статевою свободою – має право добровільно обирати собі партнерів для вчинення дій сексуального характеру без обмежень щодо статі партнера та форм статевого задоволення.

2. Неповнолітні у віці до 14 років мають так звану абсолютну недоторканість.

3. Статевою недоторканістю володіють не тільки неповнолітні особи у віці до 16 років, а й інші категорії осіб: 1) особи, які перебувають у безпорадному стані; 2) особи, які не усвідомлюють дійсного соціального значення вчинюваного; 3) особи, з якими загалом не можна вступати у статеві зносини. До таких осіб належать, наприклад, психічно хворі, непритомні та ін. Ці особи є недоторканими у статевому сенсі незалежно від отриманої згоди на ті чи інші сексуальні дії з ними (Утямишев, 2001, с. 10–11).

Традиційно доктриною кримінального права відмежовуються поняття статевої свободи і статевої недоторканості. Утім, як вірно стверджує Г. Я. Мартинишин (2018), щодо змістовного розуміння статевої свободи і статевої недоторканості як двох самостійних безпосередніх об'єктів статевих кримінальних правопорушень немає однастайності. Це й очевидно, адже філософські категорії «свобода» і «недоторканість» мають складні аспекти співвідношення та взаємозв'язку. О. О. Дудоров (2018, с. 7) відмічає, що статева свобода і статева недоторканість особи – це поняття-антиподи, які мають самостійний характер і не перехреснюються. С. Я. Бурда (2021) вважає, що статева недоторканість є елементом статевої свободи особи, тобто будь-яке посягання на статева недоторканість людини гарантовано тягне за собою порушення її статевої свободи. І. В. Красницький (2007, с. 224) відмічає, що «посягання, відповідальність за які передбачена статтями розділу IV Особливої частини КК, слід вважати посяганнями на статева недоторканість особи – на її право на такий стан, за якого не допускається примушування до статевих стосунків всупереч волі особи чи поза її волею». Тобто науковець, визначаючи об'єкт кримінальних правопорушень, прирівнює статева свободу та статева недоторканість особи, а точніше нівелює різницю між ними. Вважаємо такий підхід некоректним. Вважаємо, що статева недоторканість – це абсолютна правова заборона на сексуальні контакти, що поширюється на певне коло осіб – неповнолітніх до 16 років, психічно хворих та інших осіб, які через певні причини не здатні усвідомлювати характер та значення вчинюваних сексуальних дій. Натомість статева свобода – це право людини, яка досягла 16-річного віку, розуміє характер та значення вчинюваних сексуальних дій, добровільно вирішувати, з ким і в якій формі задовольняти свої сексуальні потреби.

Традиційно у кримінально-правовій літературі *статева свобода* визначається як право психічно нормальної особи, яка досягла

певного віку, самостійно обирати собі партнера для статевих зносин і не допускати у сфері таких зносин будь-якого примусу. *Статева недоторканість* у сучасному розумінні – це абсолютна заборона вступати в сексуальні контакти з особою, яка не є носієм статевої свободи і згода якої на такі контакти юридичного значення не має. Волевиявлення вказаної свободи при вчиненні кримінальних правопорушень проти статевої недоторканості ігнорується або придушується (Литвинов та ін., 2011, с. 102).

У доктрині кримінального права висловлювалась позиція, відповідно до якої фізично безпорадні особи мають статево свободу, але вони не здатні захистити своє рішення вступати або не вступати у статеві зносини з іншою особою. Виходячи із цього твердження, згвалтування особи, яка перебуває у стані фізичної безпорадності, є посяганням на її статево свободу, а не на статево недоторканість (Утямишев, 2001; Дыдо, 2006; Озова, 2006; Москаль, 2009). Такий підхід вбачається сумнівним, адже особа, яка з певних причин не може реалізувати свою статево свободу, є статево недоторканою. Не може йтися про статево свободу, коли волевиявлення особи з'ясувати неможливо через непритомний або інші прояви безпорадного стану, стан алкогольного (наркотичного) сп'яніння, сон, гіпноз тощо.

Крім того вважаємо, що статево недоторканістю володіють особи, які перебувають у стані фізичної безпорадності: немічність, викликана похилим віком, безпомічність малолітніх осіб, сліпота, глухота чи інші дефекти, які не дозволяють оцінити ситуацію та виразити свою волю. Разом із тим необхідно враховувати індивідуальний психофізичний стан і властивості потерпілої особи. Зокрема, наявність похилого віку ще не свідчить про перебування такої особи в безпорадному стані, тобто наявність фізичних вад у особи ще не дає підстави стверджувати, що здійснюється кримінально-правовий захист її статевої недоторканості. Лише за наявності двох компонентів можна констатувати наявність статевої недоторканості у наведених вище випадках – фізичного та психічного.

У науковій літературі запропоновано виділити третій критерій – соціальний, оскільки неусвідомлення значення сексуальних діянь може бути викликано не лише хворобливим чи непритомним станом, але й відсутністю знань і життєвого досвіду (Топильская, 1992). Наприклад, діти 3–5 років не володіють життєвим досвідом і знаннями, достатніми для того, щоб зрозуміти значення сексуальних дій.

Медичний критерій включає в себе всі форми психічних розладів і вад, що призводять до порушення здатності усвідомлювати діяння винної особи або чинити опір їй. До них відносять хронічні психічні захворювання, тимчасові розлади психічної діяльності, недоумство чи інші хворобливі стани. Цей перелік є ідентичним переліку психічних розладів критерію неосудності обвинуваченого. Така особа є статево недоторканою, вона має право на кримінально-правову охорону своєї недоторканості загалом, у тому числі статевого аспекту. Судова нейропсихологія, досліджуючи здатність висловлення добровільної згоди на сексуальну активність осіб із когнітивними порушеннями, доходять неоднозначного висновку, що такі особи не можуть бути позбавлені статевої свободи. Все залежить від психоемоційного стану особи, форми і тривалості встановлених відхилень (Kennedy, 1999).

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що більшість науковців не розглядають статево свободу неповнолітнього як об'єкт кримінально-правової охорони. Прихильники цієї позиції відкидають можливість неповнолітнього вільно допускати чи не допускати задоволення своїх статевих почуттів чи статевого бажання іншої особи, пояснюючи це тим, що їх фізіологічний і інтелектуальний розвиток не завершено, вони не готові до статевого життя.

Тут варто наголосити, що законодавець сьогодні вирішив цю дискусію, розділивши неповнолітніх на три групи: 1) неповнолітні особи у віці до 14 років (так звані малолітні особи); 2) неповнолітні особи у віці від 14 до 16 років; 3) неповнолітні особи у віці від 16 до 18 років.

Законодавець установив «вік сексуальної згоди». У ч. 4 ст. 152 КК України встановлено відповідальність за згвалтування особи, яка не досягла *чотирнадцяти років*, незалежно від її добровільної згоди, а ст. 155 КК України передбачає відповідальність за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла *шістнадцятирічного віку*. Досліджуючи цю проблему, О. О. Дудоров та К. П. Задоя (2019, с. 80) слушно відмічають, що «впровадження до нашої правової системи концепту “вік сексуальної згоди” мало відбутись (передусім чи тільки) через унесення змін до статей 152, 153 КК, що й було зроблено на підставі Закону від 6 грудня 2017 р., а не до ст. 155 КК, уточненої Законом від 14 березня 2018 р., оптимальність закріплення в цьому разі чотирнадцятирічного віку не виглядає безспірною».

Такі проблемні питання законодавчого визначення «віку сексуальної згоди» мають місце і в зарубіжних країнах. Так, у 2012 р. в Індії було ухвалено новий закон про сексуальне насильство над дітьми, а у 2013 р. були внесені важливі зміни до закону про зґвалтування, якими розширено визначення зґвалтування та сексуальних посягань. Закон про сексуальне насильство, надавши визначення, хто є дитиною, підвищив вік сексуальної згоди з 16 до 18 років. Це викликало жваві наукові дискусії, адже вказана новела порушила низку інших важливих питань щодо репродуктивного і сексуального здоров'я неповнолітніх, фактично криміналізувала будь-яку сексуальну активність дітей у віці до 18 років (Pitre, Lingam, 2022). В усіх європейських державах існують мінімальні вікові обмеження для вступу в сексуальні відносини, під заборону кримінального закону знаходяться сексуальні відносини з особами, які не досягли певного віку. У жодній країні цей вік не встановлено нижче 12 років. У більшості європейських країн статеві зносини дозволені з 14-річного віку за взаємною згодою; у двох третинах – з 15-річними; у більшості країн відповідальність настає, коли партнер старший і він є ініціатором, а також коли ініціатива містить пропозицію винагороди. Практично у всіх юрисдикціях статеві зносини вважаються законними після досягнення 16 років. Майже всі європейські країни законодавчо встановлюють такі ж вікові межі для початку сексуальної активності. У більшості штатів США застосовується більш висока вікова межа для незлочинних сексуальних відносин – від 16 до 18 років (Graupner, 2005, p. 111).

Науковці неодноразово відмічали, спираючись на свої дослідження, що встановити добровільну згоду неповнолітніх на сексуальні відносини вкрай складно. Поведінка таких осіб інтерпретується в різних ракурсах і може оцінюватись по-різному в конфліктних і розмитих сексуальних ситуаціях. Сексуальні межі можна розглядати як такі, що постійно змінюються і конструюються залежно від того, як неповнолітні сприймають, інтерпретують і визначають різні сексуальні контакти (Holmström, Plantin, Elmerstig, 2020; Brady et al., 2018). Дослідники вказують, що у неповнолітніх існує суттєва різниця між встановленням і вираженням зовнішніх (зовнішній вигляд, наявність протизаплідних засобів, поведінка тощо) та внутрішніх (моральна готовність до статевого акту, розуміння повною мірою природи статевого контакту, бажання

тощо) ознак згоди на сексуальний акт. У переважній більшості випадків вони не збігаються (Willis et al., 2021). Тобто неповнолітнім характерні психологічні особливості – довірливість, цікавість, навіюваність, схильність довіряти дорослим, відсутність досвіду тощо. Ці характеристики стають на заваді прийняттю виваженого рішення щодо вступу у статеві зносини. Тому закон встановлює кримінально-правову заборону сексуальних зв'язків з указаними особами з метою забезпечення і охорони інтересів нормального фізичного і духовного розвитку неповнолітніх. Тобто об'єктом статевих кримінальних правопорушень, що вчиняються щодо неповнолітніх, виступають ті законні інтереси, які пов'язані з їх нормальним моральним, статевим і фізичним розвитком.

ВИСНОВКИ. Таким чином, статева недоторканість особи в кримінально-правовій доктрині і законодавстві України виступає безпосереднім об'єктом у складах більшості статевих кримінальних правопорушень, що передбачені розділом IV Особливої частини КК України. Як вбачається із наведених вище точок зору, термінологічним зворотом «статева недоторканість» послуговуються більшість науковців. У цілому аналіз підходів до визначення цього термінологічного звороту дозволяє дійти висновку, що статева недоторканість – це заборона на вчинення будь-яких сексуальних діянь із залученням особи, яка не володіє статевою свободою.

Статева недоторканість містить у собі не тільки правову, а й моральну заборону вступати у статеві зносини з особою, яка не володіє статевою свободою і не здатна самостійно приймати рішення про те, з ким і яким чином задовольняти свої фізіологічні потреби.

Статева недоторканість неповнолітнього пов'язується з «віком сексуальної згоди», який встановлений у КК України на двох рівнях: абсолютна заборона на статеві зносини до чотирнадцяти років (згода потерпілої особи до уваги не береться) та заборона вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Інакше кажучи, особа, яка не досягла «віку сексуальної згоди», гарантовано володіє статевою недоторканістю. При посяганні на статево недоторканість шкода заподіюється нормальному статево му розвитку дитини. Таким чином, статева недоторканість виступає гарантією нормального статево го розвитку неповнолітнього, адже в цьому віці ще не завершений процес морального та фізичного розвитку.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бандурка О. І. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 20 с.
2. Бурда С. Я. Проблемні аспекти кримінальної відповідальності за зґвалтування в контексті змін до ст. 152 Кримінального кодексу України. *Інтернаука. Серія «Юридичні науки»*. 2021. № 2. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2021-2-6842>.
3. Воскресенська І. В. Кримінально-правова характеристика примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 17 с.
4. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практич. порадник. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.
5. Дудоров О. О., Задоя К. П. «Вік сексуальної згоди» у міжнародному праві, кримінально-правовій доктрині та Кримінальному кодексі України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1 (85). С. 75–94. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.85.75-94>.
6. Дыдо А. В. Изнасилование: проблемы уголовно-правовой квалификации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Владивосток, 2006. 22 с.
7. Красницький І. В. До питання про об'єкт складів злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2007. Вип. 2. С. 220–226.
8. Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник / за заг. ред. О. М. Литвинова ; наук. ред. серії О. М. Бандурка. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2011. 572 с.
9. Лисько Т. Д. Кримінальна відповідальність за зґвалтування (порівняльно-правовий аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 218 с.
10. Мартинишин Г. Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2018. 231 с.
11. Москаль Д. П. Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 224 с.
12. Озова Н. А. Насильственные действия сексуального характера. М. : МЗ Пресс, 2006. 144 с.
13. Омецинська В. Ю. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 265 с.
14. Топильская Е. В. Беспомощное состояние потерпевшего от преступления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. СПб., 1992. 28 с.
15. Утямишев А. Б. Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера, не связанные с изнасилованием : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Хабаровск, 2001. 24 с.
16. Чмут С. В. Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 20 с.
17. Brady G., Lowe P., Brown G., Osmond J., Newman M. "All in all it is just a judgement call": issues surrounding sexual consent in young people's heterosexual encounters. *Journal of Youth Studies*. 2018. Vol. 21, Iss. 1. Pp. 35–50. DOI: <https://doi.org/10.1080/13676261.2017.1343461>.
18. Graupner H. Sexual Consent. *Journal of Psychology & Human Sexuality*. 2005. Vol. 16, Iss. 2, Pp. 111–171. DOI: https://doi.org/10.1300/J056v16n02_10.
19. Holmström Ch., Plantin L., Elmerstig E. Complexities of sexual consent: young people's reasoning in a Swedish context. *Psychology & Sexuality*. 2020. Vol. 11, Iss. 4. Pp. 342–357. DOI: <https://doi.org/10.1080/19419899.2020.1769163>.
20. Kennedy C. H. Assessing Competency to Consent to Sexual Activity in the Cognitively Impaired Population. *Journal of Forensic Neuropsychology*. 1999. Vol. 1, Iss. 3. Pp. 17–33. DOI: https://doi.org/10.1300/J151v01n03_02.
21. Pitre A., Lingam L. Age of consent: challenges and contradictions of sexual violence laws in India. *Sexual and Reproductive Health Matters*. 2022. Vol. 29, Iss. 2. DOI: <https://doi.org/10.1080/26410397.2021.1878656>.
22. Willis M., Marcantonio T. L., Jozkowski K. N., Humphreys T., Peterson Z. D. Sexual Consent at First-Time Intercourse: Retrospective Reports from University Students in Canada and the United States. *International Journal of Sexual Health*. 2021. Vol. 33, Iss. 2. Pp. 109–122. DOI: <https://doi.org/10.1080/19317611.2020.1862382>.

Надійшла до редакції: 06.02.2022

ЛЫСЬКО Т. Д. УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ОХРАНА ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЛИЦА: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ

Проанализировано понятие «половая неприкосновенность лица» в контексте института уголовной ответственности за половые преступления. Рассмотрены его терминологические недостатки, обозначены пути преодоления таких проблем. Изучены подходы и концепции, которые используются для определения половой неприкосновенности и соотношения с понятием половой свободы. Определено, в каких случаях употребление термина «половая неприкосновенность» не может иметь место, а в каких его употребление является необходимым. Частично уточнено и расширено содержание терминологического оборота, указано на часто употребляемые ошибки узкого использования анализированного понятия. Отмечено, что половой неприкосновенностью владеют не только несовершеннолетние, не достигшие шестнадцатилетнего возраста, но и лица, которые из-за физических или психических недостатков не понимают характер и значение сексуальных действий, совершаемых в их отношении.

Ключевые слова: *половая неприкосновенность, половая свобода, изнасилование, сексуальное насилие, несовершеннолетнее лицо, малолетнее лицо.*

LYSKO T. D. CRIMINAL PROTECTION OF SEXUAL INTEGRITY OF A PERSON: SOME PROBLEMATIC ASPECTS

Despite the fact that the criminal law aspects of encroachment on sexual freedom and sexual integrity of a person in modern legal science are developed at a fairly high level, the problems of criminal liability for encroachment on sexual integrity of a person are insufficiently studied in view of significant legislative changes. The article is devoted to the analysis of the concept of “sexual integrity of a person” within the institute of criminal liability for sexual offenses. The terminological shortcomings of this expression are considered, the ways of overcoming such problems are determined. Approaches and concepts for the definition of sexual integrity and its relationship with the concept of sexual freedom have been studied. It has been determined in which cases the use of this term may not be acceptable, and where it is necessary. The content of the terminological appeal has been partially clarified and expanded, the frequently used mistakes of the narrowed use of the analyzed concept have been pointed out. It has been noted that sexual integrity is enjoyed not only by minors under the age of sixteen, but also by persons who, due to their mental or physical disabilities, do not understand the nature and significance of sexual acts committed against them. Based on the study of scientific approaches to the definition of the terminological term “sexual integrity”, a conclusion has been made about the lack of unity among scientists. There is no unanimity on the definition of the relationship between the concepts of “sexual freedom” and “sexual integrity”. It has been established that sexual integrity includes not only a legal but also a moral prohibition to have sexual intercourse with a person who does not have sexual freedom and is unable to decide independently with whom and how to meet their physiological needs. It has been stated that a person who has not reached the “age of sexual consent” is guaranteed to have sexual integrity. When sexual integrity is encroached upon, the normal sexual development of the child is harmed. Thus, sexual integrity is a guarantee of normal sexual development of a minor, because at this age the process of moral and physical development is not yet complete.

Key words: *sexual integrity, sexual freedom, rape, sexual violence, minor, juvenile.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Лисько Т. Д. Кримінально-правова охорона статевої недоторканості особи: деякі проблемні аспекти. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 181–188. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.18>.

Citation (APA): Lysko, T. D. (2022). Criminal protection of sexual integrity of a person: some problematic aspects. *Law and Safety*, 1(84), 181–188. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.18>.